

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Politikatudományi Doktori Iskola

Sebestyén Annamária

FIATALOK A PÁRTOKBAN

**A felsőoktatásban tanuló fiatalok pártpolitikai
részvételének politikai szocializációs háttere a mai
Magyarországon**

– A doktori értekezés tézisei –

Témavezető:

Dr. Szabó Andrea

DOI: 10.15476/ELTE.2024.013

BUDAPEST

2024

TARTALOMJEGYZÉK

I. A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJA ÉS CÉLJA	1
II. A KUTATÁS CÉLPOPULÁCIÓJA, KÉRDÉSEI ÉS HIPOTÉZISEI.....	2
III. MÓDSZERTAN ÉS SZERKEZET	7
IV. EREDMÉNYEK ÉS KÖVETKEZTETÉSEK.....	10
V. FELHASZNÁLT IRODALOM	17
VI. AZ ÉRTEKEZÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉG.....	20
Publikációk.....	20
Konferencia-részvétel (válogatás)	20

I. A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJA ÉS CÉLJA

A doktori értekezés egy, a rendszerváltás utáni hazai politikai szocializáció-kutatás által méltatlanul elhanyagolt témát, a fiatalok pártpolitikai részvételének politikai szocializációs háttérét elemzi egy olyan speciális ifjúsági populáció körében, amelyet társadalmi, fejlődéslélektani és politikai viselkedési sajátosságai egyaránt alkalmassá tesznek a probléma magyar kontextusban való átfogó vizsgálatára és egyúttal a fejlett nyugati demokráciák szakirodalmának tapasztalataival történő összevetésére is.

A választott téma empirikus kutatásának több szempontból is kiemelt jelentősége van. A párttagság tendenciaszerű csökkenése és idősödése ma már Európa-szerte, így Magyarországon is megfigyelhető folyamat (van Biezen [et al.], 2012; Kirbiš, 2013; van Biezen–Poguntke, 2014; Kovacic–Dolenec, 2018), amíg azonban az elmúlt évtizedek során Nyugat-Európában a probléma megértésére egy relatíve önálló és dinamikusan fejlődő kutatási terület épült ki, addig a kelet-közép-európai régió országai vonatkozásában csupán néhány elemzés vizsgálta e tendenciák okait és potenciális következményeit (pl. van Biezen, 2003; Kirbiš, 2013; Smith, 2020; Čakar–Čular, 2023), arról pedig egyáltalán nincsenek ismereteink, hogy a régió fiataljai közül kik és milyen indíttatások által vezérelve csatlakoznak a pártokhoz, megtörve e negatív trendeket. Márpedig az eltérő párt- és társadalomfejlődésük okán a poszt-socialista országok különösen izgalmas terepet kínálnak e problémák tanulmányozására. Magyarország tekintetében pedig még inkább érdekfeszítőek ezek a kérdések, miképpen hazánkban a társadalom és a fiatal társadalom pártpolitikai részvétele nemcsak nyugat-európai mércével számít kimondottan alacsonynak, de még a poszt-socialista térség országaiétól is messze elmarad (Horváth–Soós, 2015; Kovacic–Dolenec, 2018; Bíró-Nagy–Szabó, 2021).

A problémát érintő meglévő ismereteink ugyancsak indokoltá teszik a téma iránti kíváncsiságunkat, ezek ugyanis arra utalnak, hogy a nyugat-európai szakirodalom eddigi eredményei nálunk kevésbé állják meg a helyüket. Egyrészt hazánkban a párttagság csökkenését és idősödését nem kíséri a pártok képviselői és politikai akaratformálásban játszott szerepének gyengülése, sem pedig a civil társadalom egyéb érdekképviselői szervezeteinek és formáinak a megerősödése és előtérbe kerülése, mint Nyugaton. Sőt, a pártok a negatív tendenciák dacára is elsőprő jelentőséggel bírnak az érdekek artikulációjában és aggregálásában, nem különben a kormányzásban (Cabada, 2013; Horváth–Soós, 2015). Amíg tehát Nyugat-Európában a párttagság csökkenése és idősödése a pártok válságát jelzi és egyúttal a hosszú távú fennmaradásukat is veszélyeztetik (Dalton–Wattenberg, 2000; Cross–Young, 2008; Whiteley, 2011; Rainsford, 2014), addig nálunk e veszélyek nem fenyegetnek, így a pártok is kevésbé érdekeltek e negatív tendenciák ellensúlyozásában.

Másrészt viszont az elmúlt tíz-tizenöt évben számos olyan új párt jelent meg a hazai politikai palettán, amely megkísérelt szembeszállni mégis ezekkel a trendekkel és célul tűzte a civil társadalommal való kapcsolat megteremtését és az ifjúság megszervezését (Szabó–Kern, 2011; Róbert–Valuch, 2013). Az anti-establishment karakterük és a generációs üzeneteik ellenére ugyanakkor eleddig egyiküknek sem sikerült széles társadalmi beágyazottságot felmutatnia és ifjúsági bázisát hosszú távon is megőriznie (Keil, 2014; Mikecz, 2019). Mindazonáltal nem tudunk semmit arról, hogy kik azok a fiatalok, akik tartósan megmaradtak ezekben a politikai közösségekben, mint ahogyan arról sem – s ez a pártok és a képviselői demokrácia jövője szempontjából korántsem mellékes kérdés –, hogy közülük milyen összetételű, színvonalú és politikai szocializációs háttérű politikus-utánpótlást tudnak meríteni a pártok. Jelen értekezés e kérdések problematizálásával kívánja megtenni az első lépéseket a magyar politikai szocializáció-kutatás „adóssága” törlesztésének irányába. S ha nem is képes ezekre a kérdésekre

kimerítő válaszokat adni, reményei szerint érdeklődést kelt a téma iránt a hazai tudományos közösségben és fontos fogódzkodókat nyújt a későbbi ilyen irányú vizsgálatok számára.

II. A KUTATÁS CÉLPOPULÁCIÓJA, KÉRDÉSEI ÉS HIPOTÉZISEI

A doktori disszertáció a hazai fiatalok pártpolitikai részvételének felderítő jellegű empirikus politikai szocializációs vizsgálatára vállalkozik, teszi ezt ugyanakkor abban a – nyugat-európai szakirodalomban a téma vonatkozásában kevésbé érvényesülő – megközelítésben, mely szerint *„minden politikai részvételi aktus a természeténél fogva a résztvevő egyén és az őt mozgósító struktúra kölcsönhatásának a következménye”* (Hooghe–Stolle, 2005: 43), ilyenformán félrevezető egyedül a fiatalok felől közelíteni a problémához. Ennek szellemében az értekezés megkísérli a fiatalok és a pártok kapcsolatát bizonyos mértékig mindkét aspektusból szemügyre venni.

Bár a pártpolitikai részvételt hátráltató körülményekről vannak ismereteink hazánkban, az eddigiekben nem készült olyan empirikus kutatás, amely expliciten vizsgálta a kérdést a fiatalok körében, vagyis konkrétan is érdeklődött arról, hogy ők maguk mivel indokolják a pártpolitikai részvételtől való elzárkózásukat, ezért a disszertáció dupla kérdésfeltevés mentén vizsgálódik: nemcsak annak a feltérképezését célozza, hogy Magyarországon a politikai szocializációs hatások milyen sajátos konstellációi vezetnek el a fiatalokat a pártpolitikai részvételhez, hanem annak is utánajár, hogy milyen politikai szocializációs tényezők tartják őket távol a pártoktól.

Az értekezés ugyanakkor nem a teljes magyar ifjúságot, hanem annak egy speciális és politikai értelemben igencsak meghatározó csoportját, a nappali tagozatos főiskolai és egyetemi hallgatókat vonja az elemzése alá, amely szűkítést egyidejűleg több körülmény is indokoltá tesz. A felsőoktatásban tanuló fiatalok a jövő értelmiségeként, társadalmi, politikai és gazdasági elitjeként egy olyan mintaadó csoportot alkotnak, amely erőteljes hatást gyakorol az idősebb és a fiatalabb korosztályok társadalmi és politikai gondolkodására és magatartására egyaránt (Bognár–Szabó, 2017). Ebből adódóan önmagában is kiemelten fontos a politikai szocializációjuk mélyebb megismerése. Ráadásul egy olyan ifjúsági rétegről van szó, amely a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális orientációs mintáit a nyugat-európai ifjúságtól meríti, miközben szocializációját elkerülhetetlenül meghatározzák a hazai viszonyok és sajátosságok is (Gábor, 1993), ezáltal egy olyan csoportot kínál, amely a leginkább összemérhető a nyugat-európai fiatalsággal, és amelyen a leginkább lemérhető a nyugat-európai fejlődési irányok és folyamatok érvényesülése, de az is, hogy azok hogyan formálódnak, szelektálódnak és torzulnak a magyar kontextusban és milyen jövőbeni kilátásokkal rendelkeznek.

A politikai szocializációs szakirodalomban régóta ismeretes, hogy a felsőoktatási intézmények politikailag stimuláló társadalmi közege és az értelmiségivé válás folyamata kedvez a politikai elköteleződésnek és aktivitáskészségnek (Muxel, 1999; Persson, 2014; Pickard, 2019), amelyet a magyar empirikus vizsgálatok tapasztalatai is megerősítenek. A hallgatók az átlagnál jobban érdeklődnek a politika iránt, szilárdabb pártpreferenciákat mutatnak és aktívabban vesznek részt a politikában, legyen szó a bekapcsolódás bármely formájáról (Szabó–Oross, 2012; Oross–Szabó, 2017; Oross–Szabó, 2019b), következésképpen nagyobb eséllyel bukkanunk a körükben pártokban aktivizálódó fiatalokra is. Az egyetemisták és a főiskolások hazánkban a rendszerváltás óta a pártalapítás kulcsszereplői és az elmúlt években is kiemelt célcsoportjai voltak az újonnan alakult pártoknak (Angyal [et al.], 2017; Vermes, 2019).

A nyugati párt- és politikai szociológiai szakirodalom ma már kiterjedt tudással rendelkezik a pártok ifjúsághoz való viszonyáról, a kívülállók pártokról alkotott véleményeiről és a pártokban résztvevők társadalmi háttéréről, politikai szocializációjáról és motivációjáról. Mindezen témákra irányuló kutatások azonban nagyjából egymással párhuzamosan haladtak és haladnak előre, s pusztán kevés olyan vizsgálódás történt, amely kísérletet tett több problématerület összekapcsolására és szimultán elemzésére (lásd pl. Cross–Young, 2008; Bruter–Harrison, 2009; Weber, 2017). A disszertáció keretében bemutatott empirikus kutatás ez utóbbiakhoz kíván csatlakozni, és egyfajta komplex és innovatív szemlélet jegyében egyidejűleg több nézőpontból – a politikai pártok, a kívülállók és a résztvevők oldaláról – vizsgálja a pártpolitikai részvétel hazai kérdéskörének politikai szocializációs aspektusait, s a különböző szempontú kutatások tapasztalatait integrálva abból a főhipotézisből indul ki, hogy a pártpolitikai cselekvés nem pusztán a politikai szocializáció eredményeként előálló egyéni részvételi hajlandóság, hanem a politikai pártok hozzáférhetőségének és mozgósításának a függvénye is (H). E probléma vizsgálata különösen relevánsnak bizonyul hazánkban, ahol a pártok az oktatási intézményekben nem végezhetnek toborzó tevékenységet, továbbá számos településen a pártoknak és különösen az ifjúsági szervezeteiknek nincsen helyi szervezete, következésképpen az ott élő fiataloknak nincs lehetőségük e szervezetekkel és az általuk szervezett rendezvényekkel való találkozásra, amely már ezen a ponton ellehetlenítheti a potenciális résztvevővé válásukat (Oross–Szabó, 2019a: 35).

A fenti hipotézis megfogalmazása szükségképpen vonja maga után a két tényező – a politikai szocializáció és a pártpolitikai mozgósítás – egymáshoz viszonyított súlyának az elemzését, tehát annak a megválaszolását is, hogy amennyiben a feltételezés helytálló, úgy melyik körülménynek van nagyobb szerepe a csatlakozásban (P). Álláspontunk alapján a pártpolitikai mozgósítás hazánkban kulcstényezőt képez a részvétel politikai szocializációs akadályainak leküzdésében. Azt természetesen nem állítjuk, hogy képes helyettesíteni a részvételre hajlamosító politikai szocializációs mechanizmusokat, de a pártok meggyőző ereje korrigálhatja a részvételi nyitottság esetén is meglévő – a politikai szocializáció hiányosságaiból vagy ellensúlyozó hatásaiból fakadó – esetleges fenntartásokat (AH1).

Az értekezés a politikai szocializációt a gyermekkortól induló, de egész életen át tartó folyamatként vizsgálja. Ez azt jelenti, hogy annak ellenére, hogy a fókuszában a hallgatók állnak, nem tekint lezártnak a politikai szocializációjukat, mint ahogyan nem tekint az eddigi politikai szocializációs folyamatként kialakult jellemzőiket a későbbiekben is tartósan megmaradó sajátosságoknak. A különböző szocializációs közvetítők közül a vizsgálat különös hangsúlyt helyez a családra, a kortársakra, az iskolai, az egyetemi és a szervezeti környezetre, valamint a pártokra, továbbá a pártpolitikai részvételt közvetlenül vagy közvetetten katalizáló eseményekre, amelyek hatásait együttesen figyelembe véve, dinamikus követi nyomon annak érdekében, hogy beazonosítsa a legfontosabb pártpolitikai részvételre hajlamosító politikai szocializációs tényezőket, hatásokat és hatáskombinációkat.

A disszertáció vizsgált hipotézisei és problémái

FŐHIPOTÉZIS (H)	FŐ PROBLÉMA (P)
H: A pártpolitikai szervezetekhez való csatlakozásban egyaránt szerepe van a pártpolitikai cselekvésre predisponáló politikai szocializációnak és a pártpolitikai mozgósításnak.	P: A politikai szocializáció és a pártpolitikai mozgósítás egymáshoz viszonyított súlya a pártpolitikai részvételben.

DIMENZIÓ		ALHIPOTÉZISEK (AH) PROBLÉMÁK (P)	
Pártpolitikai mozgósítás		<p>AH1: A pártpolitikai mozgósítás hazánkban kulcs tényezőt képez a részvétel politikai szocializációs akadályainak leküzdésében. A pártok meggyőző ereje korrigálja a részvételi nyitottság esetén is meglévő – a politikai szocializáció hiányosságaiból vagy ellensúlyozó hatásaiból fakadó – esetleges fenntartásokat.</p> <p>AH2: A pártpolitikai mozgósítás nem követ véletlenszerű mintázatot a hallgatói társadalmon belül.</p> <p>P1: A pártpolitikai mozgósítás helyszínei és eljárásai, illetve ezek szerepe a szervezetekhez való csatlakozásban és a tőlük való távolmaradásban.</p>	
A politikai szocializáció közegei	formai dimenzió	<p>AH3: A pártpolitikai aktivitást folytató hallgatók a hallgatói társadalmon belül privilegizált körből kerülnek ki. Az iskolai státushierarchiában magas pozíciót elért, magas társadalmi státuszú szülők gyermekei, akik jövedelmi helyzetük tekintetében a jelenben is kitűnnek a társaik közül.</p> <p>AH4: A nemi szocializációnak meghatározó szerepe van a pártpolitikai részvétel választásában.</p>	
	tartalmi dimenzió	család	<p>AH5: Hazánkban nem az öröklődő párttagság adja a pártokhoz csatlakozás domináns útvonalát, a család nem a felkínált cselekvési mintán, hanem elsősorban a politikai tárgyú kommunikáción és a politikai értékrenden keresztül gyakorol hatást.</p> <p>AH6: Hazánkban a családnak nemcsak a pártpolitikai részvételt aktiváló vagy semleges, hanem szándékoltan vagy nem szándékolt módon demobilizáló hatása is van.</p> <p>P2: A család viszonya a fiatalok pártpolitikai szerepvállalásához.</p>
		iskola	<p>AH7: A pártpolitikai aktivitást folytató hallgatók privilegizált státuszuk miatt nagyobb eséllyel kerülnek ki olyan átpolitizált oktatási intézményekből, amelyekben a kevésbé szerencsés társaikhoz viszonyítva jóval több, a politikai részvételhez szükséges impulzusra, tudásra és kompetenciára tesznek szert.</p> <p>AH8: Hazánkban az iskolai politikai szocializáció semleges vagy a részvételt ellensúlyozó hatásával is számolni kell.</p> <p>AH9: A pártokban résztvevők jelentős része kezdi közéleti pályafutását valamelyik proto-politikai gyakorlóterepként felfogható diákszervezetben.</p>
		kortársak	<p>AH10: A kortárs csoportoknak pártpolitikai részvételt dinamizáló hatása van.</p> <p>AH11: A hazai fiatal korosztály pártokkal szembeni távolságtartása és ellenszenvé okán a kortársaknak visszatartó ereje is van.</p> <p>P3: A különböző (középiskolai, egyetemi, iskolán kívüli) kortárs csoportok pártpolitikai részvétel előmozdításában játszott szerepe és más közegekhez viszonyított jelentősége.</p>
		közegek viszonya	<p>AH12: Az egyes tapasztalati mezők és közvetítései nem minden esetben állnak össze a nyugat-európaihoz hasonló konzisztens szocializációs folyamattá, hanem egymással szembekerülve, olykor egymásnak feszülve járulnak hozzá a pártpolitikai cselekvési szándék kialakulásához.</p>

DIMENZIÓ			ALHIPOTÉZISEK (AH) PROBLÉMÁK (P)
A politikai szocializáció közegei	tartalmi dimenzió	közégek viszonya	P4: A különböző tapasztalati közegek egymáshoz való viszonya és közvetítéseinek összhangja.
		katalizáló tapasztalatok	P5: A közösként azonosítható és az egyéni katalizáló tapasztalatok és életesemények közreműködése a pártpolitikai részvételben.
Politikai szocializáció kimenetei	politikai attitűdök		P6: A pártokban aktivizálódó hallgatók mennyire képezik le a politikai gondolkodásukban (pártválasztásukban, ideológiai orientációikban, politikai érdeklődésükben, politika- és társadalomképükben, demokráciával való elégedettségükben) a hallgatói társadalmat.
	ellenőrzők		<p>AH13: A pártok elidegenítő működése a pártpolitikai részvétel meghatározó ellenőrzőjét képezi a hallgatók körében.</p> <p>AH14: A politikai apátiára és a politikai fejlődés életkori sajátosságaira visszavezethető ellenőrzők kisebb súllyal vannak jelen, míg civil szervezetek és mozgalmak pártellenessége erős visszahúzó erőnek bizonyul a hallgatók körében.</p> <p>P7: A pártonkívüliek véleményei a pártokról, a párttag társaikról és azok motivációjáról, valamint ezen vélemények hatása a pártpolitikai részvételre vonatkozó attitűdjeikre.</p> <p>P8: A párttag hallgatók viszonya a pártonkívüliek véleményeikhez és azok hatása a részvételükre.</p> <p>P9: A pártpolitikai részvételi hajlandóságot aláásó egyéb politikai szocializációs tapasztalatok és a belőlük fakadó ellenőrzők azonosítása a vizsgált populációban.</p>
	motivációk, szerepfelfogások, jövőbeli aspirációk		<p>AH15: A felmenők politikai karriermintáinak csak kisebb jelentőség tulajdonítható a hazai hallgatók politikai karrierorientációjában, azt nagyobb mértékben a pártok kínálta ösztönzők befolyásolják.</p> <p>P10: A hazai politikai szocializációs folyamatok – beleértve a prediszponáló mechanizmusokat és a párton belüli és kívüli szocializációt is – milyen motivációjú, szerepfelfogású és jövőbeni tervekkel rendelkező hallgatói résztvevőket generálnak, s ezek mennyiben hordozzák magukban a változás potenciálját és mennyire van lehetőségük annak jövőbeni megvalósítására.</p> <p>P11: Hazánkban milyen feltételektől függően választja egy hallgató életútjaként a politikai pályát és e választás mögött milyen indítatások húzódnak meg.</p> <p>P12: A párttípusok szerepe a részvételi aspektusok – motivációk, szerepfelfogások, jövőbeni aspirációk – formálódásában.</p> <p>P13: A párttagság potenciális előnyeinek és hátrányainak vizsgálata a párton belüli és kívüli viszonyok motivációkat alakító hatásának figyelembevételével.</p>

A nemzetközi szakirodalom alapján Nyugat-Európában a privilegizált státusz és a családi politikai szocializációs hagyományok és mechanizmusok jelentik a pártpolitikai részvétel legfontosabb előfeltételeit. Ezek azok a tényezők, amelyek képesek ellensúlyozni és áthidalni mindazokat az akadályokat, amelyeket akár a társadalom, akár a politikai pártok gördítenek a pártpolitikai szervezetekben való részvétel elé (Cross–Young, 2008; Bruter–Harrison, 2009; Rainsford, 2018; Breniaux, 2021). Emellett a szakirodalmi tapasztalatok a mozgósítás tekintetében is erőteljes társadalmi egyenlőtlenségekre világítanak rá (pl. Verba [et al.], 2018; Grabarek, 2011).

Miként a magyar ifjúsági vizsgálatoknak is az az általános következtetése, hogy hazánkban a politikai részvétel és a politikai szervezeti tagság döntően az önmagukat felsőbb társadalmi csoportokba soroló, valamint a kibocsátó családot illetően magasan iskolázott és magas státuszú, fiatal férfiak sajátja (Szabó–Kern, 2011: 71; Oross–Szabó, 2019a; Szabó–Oross, 2021; Marián, 2022), ezért a kutatásunk is jelentős egyenlőtlenségekre számít mind a pártpolitikai mozgósítás, mind pedig a pártpolitikai részvétel vonatkozásában, és azzal a feltételezéssel él, hogy a pártpolitikai szervezetek által mozgósított és a bennük résztvevő hallgatók egyaránt privilegizált réteget alkotnak a hallgatói társadalmon belül és nagyobb eséllyel kerülnek ki az előnyös szociokulturális helyzetűek és a férfiak közül. Továbbá a pártok döntő többségének fővárosi koncentráltága okán azt is feltételezi, hogy a mozgósított és a résztvevő hallgatók is nagyobb valószínűséggel találhatók meg a fővárosban élő, a tanulmányaikat budapesti egyetemeken és főiskolákon folytató, valamint a közélethez valamilyen módon kapcsolódó képzésekben résztvevő hallgatók között (AH2-AH4).

A nyugat-európai szakirodalommal szemben a disszertáció fontos, de relatív szerepet tulajdonít a családi politikai szocializációnak a pártpolitikai részvételre való hajlam kialakulásában. Nálunk történelmi okoknál fogva nem valószínűsíthető a párttagság többgenerációs átörökítési hagyományának erőteljes jelenléte, ennek lehetősége a rendszerváltó pártok tagjai esetében merül csak fel. Feltevésünk szerint nem az öröklődő párttagság adja a pártokhoz csatlakozás domináns útvonalát a hazai hallgatók körében, a család nem a felkínált cselekvési mintán, hanem elsősorban a politikai kommunikáción és az értékrenden keresztül befolyásolja a részvételi hajlamuk kialakulását (AH5). Ezzel együtt ugyanakkor azt is feltételezzük, hogy a felnőtt társadalom erőteljes pártellenes érzületei és politikához való negatív, távolságtartó és konfliktuskerülő viszonya (Horváth–Soós, 2015; Szabó, 2009; Szabó–Kern, 2011; Bognár, 2014; Oross–Szabó, 2019a) miatt a családnak nálunk nemcsak aktiváló vagy semleges, hanem akár szándékoltan vagy nem szándékolt módon a pártpolitikai részvételt demobilizáló hatása is van (AH6).

A nyugati fiatalok körében készített kutatások tükrében a családon túl – illetve annak hatásaira épülve és azokat kiegészítve – fontos csatornát jelentenek a pártokhoz az oktatási intézmények, a diákszervezetek és a kortárs csoportok is, továbbá lényeges szerepe lehet a csatlakozási döntésben a katalizáló jellegű politikai eseményeknek és személyes élményeknek (pl. Cross–Young, 2008; Bruter–Harrison, 2009). Magyar kontextusban ugyancsak megkerülhetetlen mindezen tényezők vizsgálata, már csak azért is, mert ezek az intézmények és tapasztalatok fontos kompenzálói lehetnek a pártpolitikai részvétel szempontjából a családi politikai szocializációnak. Feltételezzük, hogy a párttag hallgatók privilegizált társadalmi helyzetükből adódóan nagyobb eséllyel kerülnek ki olyan oktatási intézményekből és kortárs csoportokból, amelyekben a kevésbé szerencsés társaikhoz viszonyítva jóval több, a politikai részvételhez szükséges impulzusra, tudásra, kompetenciára és kapcsolatra tesznek szert, mint ahogyan azt is, hogy sokan kezdik közülük a politikai pályafutásukat olyan proto-politikai gyakorlóterepként felfogható diákközösségekben, mint a diák- és a hallgatói önkormányzat, valamint a szakkollégium (AH7-AH11). Emellett kiemelt figyelmet szentelünk a pártpolitikai részvételt katalizáló, közösen azonosítható és egyedi tapasztalataik azonosítására is (P5).

Számítunk ugyanakkor arra is, hogy nálunk az egyes tapasztalati mezők és közvetítéseik nem minden esetben állnak össze a nyugat-európaihoz hasonló konzisztens szocializációs folyamattá (Bognár–Szabó, 2017), hanem egymással szembekerülve, olykor egymásnak feszülve járulnak hozzá a pártpolitikai cselekvési szándék kialakulásához (AH12). Éppen ezért a vizsgálatunkban nemcsak az egyes tapasztalati közegek hatásainak feltérképezésére koncentrálnak, hanem azok egymáshoz való viszonyának és összhangjának elemzésére is (P4).

Bizonyos mértékig minden politikai szocializáció témájú kutatás a feladatának tekinti, hogy számot adjon az általa feltárt mechanizmusok politikai gondolkodásban és viselkedésben jelentkező következményeiről, amely alól nem képez kivételt jelen disszertáció sem. Érdeklődésünket ez esetben a politikai szocializáció olyan sajátos kimeneteire terjesztjük ki, mint a politikai attitűdök és az ideológiai orientációk, a pártpolitikai részvétel ellenőztönzői és ösztönzői, továbbá a pártpolitikai részvétellel kapcsolatos szerepfelfogások és jövőbeli aspirációk. Az első dimenzió – a politikai attitűdök és ideológiai orientációk – tekintetében arra keressük a választ, hogy a párttag hallgatók politikai preferenciáikban mennyire képezik le a hallgatói társadalom politikai gondolkodását, vagyis reprezentálják megfelelően a legkövetlenebb kortársaikat (P6), míg a pártpolitikai részvétel ellenőztönzői vonatkozásában azt vizsgáljuk meg, hogy milyen hiányok betöltését tartják elengedhetetlennek a hallgatók a pártokban, akár azért, mert nincs meg valami bennük, aminek lennie kellene, akár azért, mert ami van, az számukra fogyaszthatatlan (P9). Ez utóbbi dimenzióban figyelmet fordítunk egyfelől a pártpolitikai mozgósítás szinterei és eljárásai pártoktól való távolmaradásban játszott szerepének elemzésére (P1), miként feltételezzük, hogy nemcsak a mozgósítás megléte vagy hiánya befolyásolhatja a csatlakozást, hanem az is, hogy a pártpolitikai szervezet hol és milyen módon kéri fel a hallgatót a részvételre. Másfelől megvizsgáljuk a hallgatók pártpolitikai részvételhez és pártokban résztvevőkhöz való viszonyát is annak érdekében, hogy feltárjuk, melyek azok a tapasztalatok és indíttatások, amelyek okán ők maguk nem folytatnak pártpolitikai aktivitást, s ezek háttérében milyen politikai szocializációs okok húzódnak meg (P7).

Végül, az utolsó dimenzióban azt vesszük szemügyre, hogy hazánkban a pártpolitikai részvételre predisponáló politikai szocializációs folyamatok milyen belépési és részvételi motivációkat generálnak a hallgatók körében, továbbá, hogy ezekhez milyen szerepfelfogások és jövőbeli aspirációk társulnak (P10). Ezek alapján kísérletet teszünk a hallgatók részvételi típusainak megrajzolására. Központi kérdésünk ezúttal az, hogy e részvételi típusok mennyiben hordozzák magukban a változás potenciálját, mi annak a tartalma és mennyiben van lehetőségünk e célok jövőbeni megvalósítására. Ennek vizsgálata már csak azért is megkerülhetetlen, mert e hallgatók között találjuk a jövő politikai vezetőit.

III. MÓDSZERTAN ÉS SZERKEZET

Az egyetemi és főiskolai hallgatók pártpolitikai részvételi problematikájának hipotézisvezérelt, de egyúttal felderítendő problémákat is megfogalmazó megközelítése, valamint a több oldalról történő, komplex szemlélete egy olyan kutatási stratégia kialakítását igényelte, amely egyszerre képes e feltételekből adódó kihívásokat kezelni és kapcsolatot teremteni a különböző nézőpontok és a hozzájuk tartozó problémahalmazok között. Ilyen megoldást kínálnak a kevert módszertani megközelítések (*mixed methods approaches*), amelyek legsajátosabb vonása a kvantitatív és a kvalitatív adatgyűjtési és elemzési technikák egyidejű felhasználásában, kombinálásában, valamint az eredmények integrált interpretációjában rejlik (Creswell, 2009). Ezek közül a kutatás az ún. magyarázó szekvenciális (egymásra épülő) modell előzetes

kvantitatív felépítésű változatát (Cresswell–Plano Clark, 2018) követi, melyben a kvantitatív vizsgálódás képezi a kutatás első állomását, ez azonban kisebb és elsősorban előkészítő szerephez jut. Eredményei orientálják az őt követő, és nála a kutatásban nagyobb súlyt képviselő kvalitatív vizsgálatok folyamatát.

Az értekezés keretében bemutatott, kevert módszertanon alapuló empirikus kutatás négy vizsgálati szakaszból épül fel: egy kvantitatív elemzésből, egy fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálatból, egy kvalitatív interjúkutatásból, illetve a három rész kutatás eredményeinek integrált interpretációjából és értékeléséből. A kvantitatív szakasz empirikus bázisát az *Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport* nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatók politikai orientációit, szocializációját és részvételét vizsgáló kutatássorozatának 2019-es, negyedik hullámának adatai (Szabó, 2019) szolgáltatják. E survey jelentősége témánk szempontjából abban áll, hogy ez az első olyan nagymintás ifjúsági vizsgálat hazánkban, amely a politikai szocializáció mellett a tárgyává tette a pártpolitikai mozgósítás és részvétel kérdéskörét is, és hangsúlyt fektetett arra, hogy mérhetővé tegye a pártpolitikailag aktív hallgatói csoportot. Adatbázisa ebből kifolyólag alkalmasnak bizonyul a mobilizáció és a politikai szocializáció pártpolitikai részvételben játszott szerepének egyidejű vizsgálatára, ugyanakkor egyúttal a többoldalú elemzésre is. A széleskörű változóapparátusnak köszönhetően a kutatás kvantitatív szakasza a pártok oldaláról megvizsgálja a rendszerváltás óta egzisztáló és az újonnan keletkezett pártok mozgósítási hajlandóságát és mozgósításának eredményességét a hallgatók körében, valamint a mozgósításnak a pártokhoz, illetve a különböző pártokhoz való csatlakozásban játszott szerepét. Ezáltal nemcsak összességében ismerhetjük meg a pártpolitikai mozgósítás jelentőségét a részvételben, de valamennyire képet kaphatunk a mozgósítás szerepéről az egyes pártok vonatkozásában is. A kívülállók oldaláról az elemzés a mozgósítóvá válás társadalmi előfeltételeit veszi szemügyre, míg a résztvevők oldaláról ezek mellett a pártpolitikai aktivitást befolyásoló politikai szocializációs mechanizmusokat is, valamint mindezek hatásának pártpolitikai mozgósításhoz viszonyított jelentőségét. Emellett komparatív módon vizsgálja a pártokon belüli és kívüli hallgatók politikai gondolkodása közötti hasonlóságokat és eltéréseket. E kutatási szakasz következtetései kiindulópontként szolgáltak a politikai szocializációt sokkal mélyrehatóbban és teljesebb körűen vizsgáló, valamint a csoport tagjait már nem homogén egészként kezelő kvalitatív interjúkutatás kidolgozásához.

A kutatás második fázisát a fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat adja, amely a kívülállók perspektívájába helyezkedve a hallgatók mozgósításhoz, annak színtereire és formáira, illetve a pártpolitikai részvételhez és a pártokban való részvevőkhöz való viszonyának megismerésén keresztül nyer betekintést a pártoktól való elhatárolódás hazai indokaiba és azok politikai szocializációs okaiba. Ez a kutatási szakasz egyfajta hidat képez az első és a harmadik fázis között: olyan kérdéseket vizsgál, amelyre az *Aktív Fiatalok* kutatás kérdőíve nem tért ki, eredményei pedig implicit módon beépítésre kerültek az interjúkba, választ keresve arra, hogy a párttag hallgatók hogyan reagálnak a kívülálló társaik meglátásaira, s mennyire befolyásolja az a részvételüket.

A harmadik szakaszt az interjúk vizsgálat képezi, amely kilenc politikai párt és azok ifjúsági szervezeteinek negyven hallgatói tagjával készült beszélgetések összehasonlító elemzése révén rajzolja meg a pártokhoz vezető tipikus politikai szocializációs pályákat és azokban a pártpolitikai mozgósítás szerepét és formáit hazánkban, megvilágítva a lefontosabb részvételre predisponáló tényezőket, hatásokat és kombinációikat. Emellett ugyancsak e szakaszban elemezzük a pártokban résztvevő hallgatók előző fejezetben lefektetett kritériumok mentén létrehozott részvételi típusait is. Az utolsó vizsgálati szakaszt a három rész kutatás tanulságainak összekapcsolása és a disszertációban felvetett kérdések és hipotézisek tükrében való együttes értékelése és értelmezése képezi.

A kutatás szakaszai

Szakasz	I. Kvantitatív elemzés	II. Fókuszcsoportos vizsgálat	III. Interjú vizsgálat	IV. A teljes kutatás eredményeinek átfogó értelmezése
Adatok	Aktív Fiatalok Magyarországon (2019; N=800)	Három fókuszcsoport párton kívüli hallgatók körében (2020; N=23)	Negyven interjú 8 politikai párt hallgatói tagjaival (2021; N=40)	
Vizsgált problémák	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Pártpolitikai mozgósítás ➤ A pártpolitikai mozgósítás célcsoportjába kerülés felételei ➤ A pártok mobilizációs potenciálja ➤ Az egyes pártok mobilizációs potenciálja ➤ A pártpolitikai mozgósítás szerepe a részvételben ➤ A pártpolitikai részvétel politikai szocializációs előfeltételei ➤ A pártokban résztvevők politikai gondolkodása 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Pártpolitikai mozgósítás formái és színterei, az ezekről alkotott vélemények ➤ A pártpolitikai részvétel ellenősztönzői és azok politikai szocializációs aspektusai ➤ Pártokban résztvevőkhöz való viszony ➤ A részvétel hipotetikus motivációi 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Pártokba vezető politikai szocializációs pályák ➤ A mozgósítás szerepe a csatlakozásban ➤ Résztvételi motivációk ➤ Szerepfelfogás ➤ Jövőbeli aspirációk ➤ A kívülállók véleményeihez való viszony 	<p>A három részkutatás tanulságainak összekapcsolása és a disszertációban felvetett kérdések és hipotézisek tükrében való együttes értelmezése és értékelése</p>

A doktori értekezés nem egy teoretikus jellegű, hanem a probléma empirikus elemzésére épülő munka. Ennek ellenére természetesen nem mellőzi a téma szakirodalmi előzményeinek és elméleti vonatkozásainak áttekintését. A disszertáció szakirodalommal foglalkozó szegmenseinek elsődleges célja a témában készült eddigi munkák feldolgozása, valamint az általuk felvetett problémák tematizálása, rendszerezése és értékelése a disszertáció keretében bemutatott empirikus kutatás vizsgálati dimenzióinak, kérdéseinek és hipotéziseinek meghatározásához és megalapozásához. Az értekezés ezen első része a pártpolitikai részvételt érintő nyugat-európai trendek tárgyalásával indul, majd ezek hazai megnyilvánulási formáinak elemzésén keresztül vázolja fel a probléma hazai kontextusát (*A pártpolitikai részvétel nemzetközi és hazai trendjei c. fejezet és alfejezetei*). Ezt követően a pártpolitikai részvétel empirikus politikai szocializációs vizsgálata elméleti és fogalmi alapjainak, illetve vizsgálati dimenzióinak, kérdéseinek és hipotéziseinek a bemutatására tér rá (*A pártpolitikai részvétel empirikus politikai szocializációs vizsgálatának elméleti keretei c. fejezet és alfejezetei*). Az elméleti szakasz a módszertani fejezettel zárul, amely részletesen bemutatja a kutatás módszertani megfontolásait, illetve a három részkutatás alkalmazott módszereit, mintavételi

sajátosságait és menetét (*A pártpolitikai részvétel empirikus politikai szocializációs vizsgálatának módszertani keretei c. fejezet és alfejezetei*).

A disszertáció második felében a kutatási eredmények bemutatása következik. Elsőként a kvantitatív elemzés eredményeinek ismertetésére kerül sor (*A pártpolitikai mozgósítás és a pártokhoz csatlakozás előfeltételei a felsőoktatásban tanuló fiatalok körében – A kvantitatív elemzés eredményei c. fejezet és alfejezetei*), ezt követően a kvalitatív kutatások eredményei következnek (*A felsőoktatásban tanuló fiatalok pártpolitikai részvételének politikai szocializációs háttere a kvalitatív adatok tükrében c. fejezet és alfejezetei*). A disszertáció előbb a fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat legfontosabb következtetéseibe enged betekintést (*Pártpolitikai mozgósítás, részvétel és résztvevők a kívülállók perspektívájában – A fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat eredményei c. alfejezet*), majd az utolsó hosszabb fejezet az interjúkutatás eredményeinek ad helyet (*A pártokhoz vezető politikai szocializációs utak és a pártpolitikai részvétel motivációi. Az interjúkutatás eredményei c. alfejezet*). Az értekezés a három rész kutatás következtetéseinek integrálásával és átfogó értékelésével zárul (*Következtetések és összegzés c. fejezet és alfejezetei*).

IV. A DISSZERTÁCIÓ FŐBB EREDMÉNYEI ÉS KÖVETKEZTETÉSEI

A doktori disszertáció pártpolitikai mobilizációra vonatkozó eredményei arra utalnak, hogy az establishment-ellenes karakterük ellenére az új pártoknak kevésbé sikerült meghaladniuk rendszerváltó társaik elitista természetét és választási mobilizációra, nem pedig tagtoborzásra irányuló stratégiáját. Kvantitatív elemzésünk arra mutatott rá, hogy a rendszerváltás óta egzisztáló és az újonnan keletkezett pártok egyaránt gyenge mozgósítási hajlandósággal rendelkeznek. Az eredmények egyúttal azonban a pártok szűk mobilizációs potenciálját is megmutatták, vagyis, hogy a toborzási kísérleteik is kellően eredménytelenek a hallgatók körében. A fiatalok döntő többsége visszautasítja a pártok közeledését.

A fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálatunkból arra derült fény, hogy a hallgatók belépéstől való elzárkózásában számottevő szerepe van a pártok toborzó aktusainak. A pártpolitikai szervezetek nem megfelelő szintereken és formákban szólítják meg a fiatalokat, a várakozásunkkal ellentétben ugyanakkor nem annyira ezek jelentik a legnagyobb problémát náluk, hanem a toborzás tartalma. A megkérdezett fiatalok a pártok mozgósítását személytelennek, felszínesnek és kommersznek értékelték, olyannak, amely nem reflektál megfelelően az érdeklődésükre és a részvételi igényeikre. Eredményeink alapján a hallgatók a pártoktól merőben eltérő fogalmakkal rendelkeznek a politikáról és a politikai részvételről. Kevésbé érdekli őket a politika értékvitákról szóló elméleti világa, miként percepcióik a politika gyakorlati oldalára irányulnak. A társadalomjobbító, konstruktív cselekvő aktivitás különösen fontos szempontnak bizonyul a számukra.

A pártok mozgósítása sikertelenségének hátterében ugyanakkor nem egyedül az inadekvát toborzási eljárások húzódnak meg, hanem olyan további politikai szocializációs tapasztalatok is, amelyek távolító hatásával a pártoknak ugyancsak számolnia kell, ha valóban hatékony fiatalokat célzó mobilizációs stratégiát kívánnak megvalósítani. A fókuszcsoporthoz tartozó hallgatók nyilatkozatai alapján az egyik legerősebb visszahúzó erőt a pártpolitikai részvételtől a pártokkal és a párttagokkal szembeni általános társadalmi ellenszenv jelenti, amelyet egyszerre táplál a történelmi múlt öröksége és az aktuális pártpolitika viszontagságos működése. A fiatalok nagy része már csak a környezete potenciális rosszallása miatt sem vállalná a pártokban való részvételt, a negatív társadalmi előfeltevések ugyanakkor erőteljesen jelen vannak az ő gondolkodásukban és viszonyulásaikban is. Párttagnak lenni a szemükben

egyfelől egy olyan elköteleződést jelent, amelynek beláthatatlan következményei vannak. Ebben a hozzáállásban alighanem az esetleges politikai átalakulásokat számításba vevő politikai elővigyázatosság generációkon át öröklődő társadalmi stratégiája nyilvánul meg. Másfelől a múlt és a jelen egyszerre határozza meg a kortársaik észlelését és a hozzájuk fűződő viszonyukat is. A párttag társaik többségét racionálisan gyakorlatias típusba tartozónak vélik, tehát olyannak látják, akiket pusztán az anyagi lehetőségek és a relatíve könnyű mobilitási utak vonzanak a pártokba.

És végül, de nem utolsósorban, a pártoktól eltávolító politikai szocializációs hatások között egy további problémáról is érdemes említést tenni, amely a fókuszcsoporthoz és az interjú vizsgálatban egyaránt felütötte a fejét. Ez a civil szféra és a pártpolitikai tér közötti átjárás és átjárhatóság dilemmája. Ezt a dilemmát a nemzetközi szakirodalom alapján sajátosan oldják fel a mozgalmi pártok, amelyek fogalma az empirikus tapasztalatok alapján egyelőre a hazai hallgatók előtt ugyan ismeretlen, mégis a megfogalmazott igényeik és a kívánatos pártformára vonatkozó képzetek a mozgalmi párt működéséhez állnak a legközelebb. A fókuszcsoporthoz beszélgetések és a civil szférából a pártpolitikába átlépő, párttag hallgatók nyilatkozatai alapján azonban nálunk egy sokkal magasabb fal húzódik a két terület között, amely ellehetleníti, de legalábbis nagyon megnehezíti a két szférában való egyidejű mozgást. Egyfelől, bár az ellenzéki pártpolitikai színtér egy része nyitottnak bizonyul a civil fiatalok érkezésére, gondolkodásuk, elvárásaik és keretekkel szembeni kritikai viszonyulásuk miatt egyúttal kiszámíthatatlannak és kevésbé integrálhatónak is tartják őket, másfelől viszont, aki egyszer elindul, annak messzemenőig lezárul a visszafelé vezető út, a civil szféra ugyanis megbünteti a távozókat, bizalmatlanná válik velük szemben és bezárja előttük a kapuit. Ennek következtében ezek a fiatalok hosszú távon alighanem egy légtüres térbe kerülnek, amelyből kiutat az jelenthet a számukra, ha egymásra találnak, s maguk dolgozzák ki és építik fel azt a hosszú távon is életképes működési formát, amely meg tudja haladni a jelenlegi keretfeltételeket.

A pártpolitikai részvétel előfeltételeire vonatkozó eredmények tekintetében elmondható, hogy az értekezés társadalmi egyenlőtlenségekre vonatkozó hipotéziseinek nagy részét a kvantitatív elemzés nem támasztotta alá, és bár a kvalitatív vizsgálatok sok tekintetben árnyalták a kvantitatív kutatási szakasz következtetéseit, összességében az mondható, hogy a politikai szocializációt e formai oldalról meghatározó dimenzióknak az empirikus tapasztalataink alapján csak kisebb jelentőség tulajdonítható hazánkban a hallgatók pártpolitikai mozgósításában és részvételében. Ennek hátterében ugyanakkor több lényeges körülmény is meghúzódik.

A hallgatói társadalom az adatok alapján döntő részt privilegizált helyzetű ifjúsági réteget alkot, tehát a felsőoktatás vonatkozásában hazánkban egy nagyon erős társadalmi szelekció érvényesül és a hallgatók társadalmi összetételükben korántsem reprezentálják az ifjúság egészét. Ebből az is következik, hogy mivel a kedvezőtlen helyzetű hallgatók pusztán kisebbségben vannak közöttük, jóval kisebb az esélyük a pártok mozgósítási célcsoportjába való bekerülésre is, s ezt az alacsony potenciált még tovább csökkenti az a körülmény, hogy maguk a pártok alig mobilizálják a hallgatókat, így szükségképpen nagyobb valószínűséggel a szélesebb csoportból kerülnek ki a mozgósított egyének.

A hallgatók ezen társadalmi kvalitásukkal és a felsőoktatásban való részvételükkel már eleve teljesítik a mozgósítás néhány közkeletű előfeltételét, ezek fennállása esetén pedig úgy tűnik, hogy a pártok mozgósítása többnyire random módon zajlik hazánkban. Nem számít a hallgató neve, s az sem, hogy hol él vagy hol és milyen szinten tanul, és a társadalomtudományi képzésben való részvétel kivételével a képzési terület sem gyakorol érdemi befolyást arra, hogy mozgósítottá válik-e vagy sem. Mint ahogyan a hallgatói szervezetekben való közreműködésnek sincs ebben jelentősége. Nem szabad ugyanakkor ezúttal sem figyelmen

kívül hagyunk a pártok gyenge mozgósítási hajlandóságát, vagyis elképzelhető, hogy ha a pártok intenzívebb mozgósítást folytatnak, a fenti dimenziókban tapasztalt mozgósítottságra vonatkozó esélyegyenlőség is megszűnik.

A pártokban résztvevő hallgatókra ugyancsak érvényes a fentiekben megfogalmazott állítások egy része. A kvantitatív adatok és az interjúk kutatás adatainak tükrében is az mondható, hogy a várakozásainknak megfelelően a párttag hallgatók egy zömében inkább homogén társadalmi összetételű csoport képét mutatják hazánkban. Döntően előnyös anyagi helyzetű, többgenerációs értelmiségi fiatalok alkotta rétegről van szó, amelynek nagy része, ha nem is a fővárosban koncentrálódik, de alapvetően egy városias felső réteget képez. A hallgatói társadalom többi részétől azonban nem ezek a jellemzők választják el őket, hanem elsősorban a mozgósítottságuk mértéke és a politikai szocializációjuk.

A kvantitatív elemzés tanulságai alapján a mozgósításnak a várakozásainknak megfelelően kiemelt szerepe van a hazai hallgatók pártpolitikai részvételében. Azok között, akiket felkérték a pártok a bennük való részvételre, több mint hatszor nagyobb eséllyel bukkantunk pártpolitikai aktivitást folytató hallgatóra, mint azok között, akiket a pártok ilyen célból nem szólítottak meg. Az elemzés ugyanakkor azt is megmutatta, hogy a pártpolitikai mozgósítás robosztus jelentősége ellenére önmagában aligha képes döntő hatást gyakorolni a csatlakozásra, változó súllyal ugyan, de szükség van arra is, hogy a családi és a középiskolai kortársi politikai tárgyú kommunikáció ennek kedvező klímát teremtsen, valamint a politikai nézeteket befolyásoló események és a megfelelő képzési területeken való tanulás ugyancsak nélkülözhetetlenek a pártpolitikai cselekvés megvalósulásához.

Ezen megállapításokat jelentősen árnyalták a párttag fiatalokkal készült interjúk, amelyek komparatív elemzése alapján hat, egy-egy szocializációs közeg pártpolitikai cselekvési hajlandóság kialakulásában játszott meghatározó szerepére rámutató, pártokhoz vezető tipikus politikai szocializációs pályát azonosítottunk. Implikációik tükrében az mondható, hogy a politikai szocializációs útvonalak egyfelől megerősítették a disszertáció egyes szocializációs színterekre vonatkozó várakozásait, másfelől viszont eltérő eshetőségekre is rávilágítottak, továbbá a pártokhoz vezető politikai szocializációban rejlő potenciális konfliktuslehetőségeket is felvillantották. Ezen eredményeket röviden összegezve elmondható, hogy a kvantitatív elemzés következtetéseivel szemben a hallgatóknál az aktívan politizáló család meglete nem okvetlenül képezi a pártpolitikai cselekvési szándék kialakulásának előfeltételét. A legtöbb esetben a családi politikai szocializáció pusztán közvetett szerepet tölt be, sőt, ahogyan arra az elemzésünkben rámutatunk, a megkérdezett hallgatók majdnem felét lefedő „kortárs vezérelte” és „középiskolai szocializáció motiválta” csatlakozási scenárió kiindulópontja egyaránt egy apolitikus családi környezet. A kettő azonban különbözik egymástól a konfliktusosságában. Az első esetben a családi nevelés semleges, illetve a részvételt nem szándékoló módon demobilizáló hatású: a szülők nem mutatnak fel valamely pártnak, értékrendnek, illetve politikai cselekvési módnak való elköteleződést. Nincsen ugyanakkor ellenükre, hogy ezen a hozzáálláson változtat a gyermekük, mi több, hosszú távon az ő pártválasztásukra és politikai részvételükre is hatást gyakorol a fiatal elköteleződése, rámutatva arra, hogy a politikai szocializáció egy oda-vissza működő folyamat, amelyben nemcsak a szocializáló közeg befolyásol, hanem a szocializált egyén is (Szabó, 2009).

A második esetben a szülők politikától való tartózkodása egy sajátos politikai szocializációs tapasztalatokból fakadó, tudatos hozzáállás, amelyet a gyermekükben is igyekeznek kialakítani, ennek a hagyománynak a megtörése így szükségképpen idéz elő konfliktust a szülőkkel. S a családokban nevelkedők rendszerint akkor csatlakoznak a pártjukhoz, ha az már nem igényel szülői hozzájárulást vagy tartósabban ki tudnak kerülni a család közvetlen ellenőrzési köréből. Ebben az értelemben ők egyfajta családdal szembeni lázadó típusként határozhatók meg, s nem ritkán közöttük találjuk azokat a fiatalokat is, akik a pártjukban lelnek „második” vagy

„pótcsaládra”. De hasonlóan lázadó típust képviselnek a „pártpolitikai mozgósítás hatására csatlakozók” is, akik két, egymással ellentétes családi politikai hagyomány keresztútjében nevelkednek, amelyek közötti választás egyúttal a családtagok egymással szembenálló táborai közötti döntésként jelenik meg. Ez a körülmény szükségképpen idézi elő ezekben a fiatalokban e szélsőségek közötti konfliktus meghaladásának az igényét. Miként azonban a „középiskolai szocializáció motiválta” társaikhoz képest kevésbé szerencsések, hiszen a szocializációjuk során nélkülözik a lázadásban partnerül szolgáló iskolai környezetet és kortársakat, az alternatívát majd csak az őket mozgósító és érzelmeikre és gondolataikra reflektáló pártokban találják meg.

Bizonyos mértékig a várakozásokkal szembemenő típust képez a „kortárs vezérelte” és a „civil szervezetekből a pártokba vezető” csatlakozási scenárió. Az előbbi arra mutatott rá, hogy egy politikailag stimuláló családi, kortársi és iskolai környezet nélkül is el lehet jutni a pártokba. Ehhez pusztán egyetlen, pártpolitikai cselekvésre predisponált társ is elég. Ez a társ azonban egy különleges személy, aki valamilyen meghatározott oknál fogva nagy hatást gyakorol a scenárió részesére és főszerepbe kerül a politikai szocializációjában, s bizonyos értelemben elkezd felvállalni a főszabály szerint más szocializációs ágensek felelőségébe tartozó feladatokat. E scenárió esetében megállapítjuk, hogy részesei relatíve „tisztá lappal” kerülnek a pártpolitikai szervezetekbe. A politikai ismereteik, meggyőződések és véleményeik lényegét tekintve az őket bevívó társ hatására, illetve a szervezet keretei között formálódnak ki és alakulnak meghatározott irányba. Ez egyúttal azt is jelenti, mindezen aspektusok nem okvetlenül képezik a bekerülés előfeltételeit hazánkban. Az utóbbi scenárió pedig azért különleges, mert ugyan ebben jelen van a szocializációs közvetítők egymásra épülő és összehangolt politikai értékátadása, ez azonban nem a pártpolitikai, hanem a civil identitás és cselekvési hajlam, s egyúttal a pártpolitikával szembeni kritikai hozzáállás kialakulását ösztönzi. Ebben a politikai szocializációs forgatókönyvben a pártpolitikai cselekvés szándéka nem a szocializációs közvetítők hatására, hanem a civil cselekvés hatékonyságát ellehetetlenítő politikai környezet következtében alakul ki. Ennek vállalása azonban „kényszerválasztás”, s e scenárió konfliktusossága éppen abban rejlik, hogy részese szembekerül a saját elveivel, illetve az abban osztozó társakkal.

És végül, van két relatíve konfliktusmentes politikai szocializációs pálya is. Az egyik a politikához kapcsolódó egyetemi szakon keresztül, míg a másik a családon keresztül vezet a pártokba. Mindkettő tekintetében azonban elmondható, hogy egy politikai értelemben homogén értékrendű családból indul, ahol tudatos és irányzott nevelésen keresztül zajlik az értékek átörökítése. Továbbá mindkettőben a családon kívüli politikai szocializációs közegek összhangja és a családi értékrendet megerősítő minősége érvényesül. Az „egyetemi tanulmányok inspirálta” csatlakozási forgatókönyvben a családi politikai szocializációs hagyományok részint folytatódnak, részint megváltoznak az életút során. E scenárióban részesülő fiatalok tovább viszik a családjuk politikai értékrendjét, a cselekvés terén azonban meghaladják a családi hagyományokat. Az erre való hajlamukat ugyanakkor éppen a családi politikai nevelés folyamata alapozza meg és készíti elő. A pártpolitikai részvétel ebben a forgatókönyvben ugyanis aligha valósulna meg a szülők értékátadása, gyermekük politikai érdeklődésre és cselekvésre való ösztönzése, valamint pályaválasztásának támogatása nélkül.

A másik, a „család motiválta pártpolitikai csatlakozás” scenáriója, pedig egy relatíve egyenes, de egyúttal zárt utat kínál a pártokba. E forgatókönyvben részesülők gyakorlatilag a gyermekkoruktól részesei a pártnak, amely ugyanolyan evidens szocializációs közegként van jelen az életükben, mint a család vagy az óvoda és az iskola. A párthoz való csatlakozásukat ebből kifolyólag egy teljesen magától értetődő, természetes lépésként értékelik, a gyermekkoruktól zajló szocializációjuk beteljesedéseként. A felmenők ugyanakkor gondoskodnak a családon és a párton kívüli szocializáció kontroll alatt tartásáról. Olyan kortársi

közösségekbe, táborokba és oktatási intézményekbe engedik csak a gyermekeiket, amelyek visszaigazolják a család és a párt értékeinek helyességét. Ez a fajta zárt politikai szocializációs folyamat a politikai identitás megszilárdulásának és feszélyezetlen felvállalásának kedvez, de mint megállapítottuk, egyúttal óhatatlanul vezet a másként gondolkodó közösségektől való elszigetelődéshez, akár a bennük felmerülő vélemények gyenge észleléséhez is.

Összefoglalóan az mondható, hogy a fontosnak vélt szocializációs közegek nagyon különböző – semleges, közvetlenül vagy közvetetten támogató és ellensúlyozó – szerepekben, egymás hatásait felerősítve, vagy gyengítve, egymással és az egyénnel összhangba vagy konfliktusba kerülve jelennek meg a párttag hallgatók politikai szocializációjában, megerősítve a vonatkozó hipotézisünket. A pártokhoz vezető politikai szocializációs folyamat nálunk – szemben a nyugat-európai tapasztalatokkal – számos esetben meglehetősen konfliktusos. Eredményeink tükrében a pártpolitikai részvétel legfontosabb közvetlen előfeltételét a hazai főiskolások és egyetemisták körében a pártpolitikai mozgósítás aktusa adja. Ez egyaránt történhet a párttag felmenőkön, a pártpolitikai cselekvésre predisponált kortársakon és idegeneken keresztül. A párttal való találkozásnak, annak közössége személyes meggyőző erejének rendkívül erős hatás tulajdonítható. A „középiszkolai szocializáció” és a „pártpolitikai mozgósítás motiválta” scenáriókban, valamint az „egyetemi tanulmányok inspirálta csatlakozásnál” is ez nyújtja a részvételi szándékot megerősítő és a csatlakozást kiváltó impulzust, míg a civil szervezetekből a pártokba vezető forgatókönyv esetében ez oldja fel a megelőző szocializációból fakadó, pártpolitikai részvétellel kapcsolatos ellenérzéseket. Összességében tehát – a vonatkozó hipotézisünket igazolva – a pártpolitikai mozgósítás hazánkban egy olyan kulcstényezőt jelent, amely képes a pártpolitikai részvétel megismert politikai szocializációs akadályainak leküzdésére, a politikai szocializáció hiányosságaiából vagy ellensúlyozó mechanizmusaiából adódó fenttartások elosztatására.

És végül, de nem utolsósorban, a disszertáció a politikai szocializáció két, a pártpolitikai részvétel szempontjából releváns, kimeneti dimenzióját – a párttag hallgatók politikai gondolkodását és a pártpolitikai részvételük motivációs hátterét – is megvizsgálta azzal a szándékkal, hogy feltárjuk milyen indíttatású résztvevőket produkálnak a magyar politikai szocializációs folyamatok, másrészt pedig, hogy megismerjük, az elkövetkező évtizedekben előreláthatóan milyen politikusai és politikai mezője lesz hazánkban. Éppen ezért igyekeztünk bizonyos mértékig azt a kérdést is megválaszolni, hogy a párttag hallgatók mennyiben hordozzák magukban a változás potenciálját, mi ennek a tartalma és mennyire van lehetőségük e célok jövőbeni megvalósítására.

E kérdések vonatkozásában kvantitatív elemzésünk arra mutatott rá, hogy a párttag hallgatók és a pártonkívüli társaik meglehetősen hasonlóak a politikai preferenciáikban. Bár az előbbieknél politikai érdeklődése kimutathatóan magasabb a pártonkívüliekéhez viszonyítva, ideológiai orientációikban, valamint a demokráciával és a fennálló renddel való elégedettségükben egyértelműen leképezik a hallgatói társadalom politikai gondolkodását. Emellett a politikaképükben is azonosságot mutatnak: számukra a politika ugyancsak nem valami elismerésre méltó, vonzó tevékenység, hanem sokkal inkább olyan, ami elítélendő, korrupt, de legalábbis gyanús. Ez alapján az elemzésünket azzal a feltételezéssel zártuk, hogy egyaránt elképzelhető, hogy döntően a fennálló viszonyokat látszólag vagy ténylegesen elfogadó, azokhoz igazodó és azok fenntartásában érdekelt, karrier-orientált fiatalokat vonzza a politika hazánkban, és az is, hogy éppen ellenkezőleg, az elkeseredettség és a változtatni akarás szándéka tereli őket a pártpolitika világába. Felvetettük továbbá azt is, hogy a vezető pozíciójából adódóan a kormánypárt tagjainál alighanem az előbbi, míg az ellenzéki pártok, s kiváltképp a fiatalok körében népszerű két új, mozgalmi karakterű párt tagjainál döntően a második scenárió érvényesül. Ez utóbbi feltételezés esetében megállapítható, hogy az interjú vizsgálat eredményei nem utalnak a kormánypárt és az ellenzéki pártok hallgatói tagjai

motivációinak ilyenén éles elkülönülésére, de azt is figyelembe kell vennünk, hogy a kutatás egyenlő esélyt biztosított minden vizsgált párt tagjainak a részvételére, vagyis a kormánypárt tagjai közül csak öt, míg a hét ellenzéki párt tagjai közül harmincöt fiatalal készült interjú, így szükségképpen túlsúlyba kerültek az ellenzéki párttag hallgatók. Ennek okán nem zárhatjuk ki annak az eshetőségét, hogy amennyiben több kormánypárti hallgató kerül bevonásra, vizsgálatunkból is eltérő következtetésekhez jutunk.

Elemzésünkben a párttag hallgatók öt részvételi típusát (támogatók; közösségi emberek; ideológusok; karrierépítők; cselekvők) különböztettük meg. A várakozásainkkal ellentétben ezeknek a legtöbbször politikai oldaltól és párttól független, „általános” típusnak bizonyult, tehát az ezek alá sorolt fiatalok valamennyi vizsgált pártban fellelhetők. A pártokhoz vezető ideáltípusos politikai szocializációs scenáriók szempontjából pedig az volt megállapítható, hogy a részvételi típusok kivétel nélkül vegyesek. Ez tehát azt jelenti, hogy a pártokhoz vezető politikai szocializáció által megalapozott indíttatások nem determinálják feltétlenül a későbbi motivációkat.

A rendszerfenntartó versus rendszerváltó szemlélet vonatkozásában elmondható, hogy a részvételi típusaink egyfelől bonyolultabb összefüggésekre világítanak rá annál, mint hogy az előbbit pusztán a „karrierépítők” sajátjának tulajdonítsuk, míg az utóbbit az összes többi részvételi csoportnak, másfelől pedig a reformátor szemlélet tekintetében annak sajátos buktatóit is felszínre hozzák. Ebben a dimenzióban a „támogatók” szerepvállalása lényegét tekintve elhanyagolható, hiszen ők már fél lábbal kint vannak a pártból és a párton kívüli karrierjüket építgetik. A párt munkájában eseti jelleggel vesznek részt és akkor is elsősorban olyan szelektív ösztönzők mentén, mint a tanulás és a kapcsolatépítés vagy a meglévő kapcsolatok ápolása. Nyilatkozataik alapján a jövőben passzív párttagok lesznek vagy meg sem őrzik a tagságukat.

A „támogatókkal” szemben a „közösségi emberek” és a „cselekvők” már szervesen integráltak a pártjukba, és feltehetően hosszú távon meg is maradnak benne. Mindkettő részvételi csoport azonban a pártcéloknak alárendelődő, végrehajtói típust képvisel. E csoportokba tartozó fiatalok nem igazából vesznek részt a párt működésének és politikájának formálásában. A programalkotás és az értékviták során háttérbe vonulnak és külső szemlélőként, mintsem aktív alakítóként működnek közre a folyamatokban. Tiszteletben tartják és elfogadják a párton belüli hierarchiát, számukra nem okoz különösebb gondot abba beleilleszkedni. Arra törekszenek, hogy a saját igényeik és képességeik mentén megtalálják a pártban a helyüket. A közösségeket elsősorban a közösség érzelmi, semmint politikai összetartása foglalkoztatja, a cselekvőket pedig elsődlegesen olyan feladatok, amelyekben önmagukat produktívnak és társadalmilag hasznosnak érezhetik.

A reformátor mentalitás a legszélesebb körben az „ideológusoknál” jelentkezik, akik mind a társadalom, mind a politika, de egyúttal a pártjuk radikális átalakítására is törekszenek. Ezen célok elérésében azonban több körülmény is akadályozza őket. Ezeknek egy része személyes természetű, alátámasztva a politikai szocializációs vizsgálatok azon belátását, hogy a politikai magatartást a velünk született hajlamok és alkati jellemzők is befolyásolják (Muxel, 2022; Renström–Bäck, 2022). Az ideológusok sajátosan elméleti beállítottságú fiatalok. A gondolatok és nem a tettek emberei. Foglalkoznak ugyan az elképzeléseik megvalósíthatóságával, de a végrehajtás, a gyakorlati cselekvés már nem az erősségük. Másfelől e fiatalok nagyfokú autonómiával rendelkeznek, relatíve függetlenek a közösség elismerésétől és ítéleteitől, rendkívül kritikusak és nem riadnak vissza a konfliktusoktól sem. Nehezen tűrik a hierarchiát és nem igazán képesek és hajlandók abba beilleszkedni. Az aláfőlé rendeltségi viszonyokat, a pozíciókért folytatott versenyt értelmetlennek, sőt kontraproduktívnak tartják a célok, a változások és az együttműködés megvalósítása szemszögéből egyaránt. Az elvek tekintetében viszont meglehetősen rugalmatlanok, és nem

viselik, ha a pártjuk ezeket nem képviseli hitelesen, változtat a céljain vagy lejjebb ad belőlük. Mindezen eshetőségek náluk kilépésre adnak okot, és ebben a döntésben nem jelent visszahúzóerőt az addig befektetett munka vagy elért karrier sem. Ez a mentalitás a hallgatók nyilatkozatai tükrében még a valamilyen szintű bázisdemokráciára törekvő, baloldali pártok működési logikájába is nehezen illeszthető. A pártközösség nem igazán tud mit kezdeni ezekkel a fiatalokkal. Sokszor félreértelmezi őket és kiszámíthatatlannak értékeli a viselkedésüket, emiatt aztán nem is érdekelt a politikai előmenetelük támogatásában. Másik oldalról viszont maguk az ideológus fiatalok is többnyire idegenkednek a hierarchia bejárásától, a pozíciókkal járó formális korlátozások elviselésétől. Mindezekből kifolyólag kevés esély van a céljaik előmozdítására, legalábbis a párton keresztül.

És végül megállapítható, hogy a változtatás szándéka a „karrierépítő” hallgatók jelentős részénél is megjelenik, a karrierépítők azonban az ideológusoknál egy jóval óvatosabb és a politikai előmenetel szempontjából hatékonyabb stratégiát folytatnak. Ilyenformán a jövőbeni politikusok jóval nagyobb valószínűséggel kerülnek ki közülük, mint az ideológusok közül. E hallgatókat nem foglalkoztatja a pártok és az általuk kínált keretek átalakítása, elfogadják a hierarchiát és vállalják az előmenetelhez szükséges megmérettetéseket. Olykor persze belenyúlnak a sorsuk alakulásába a párton belül, de csak a keretek adta mozgási lehetőségek mentén, a hatásokat sosem átlépve. Ebben az értelemben első látásra valóban rendszerfenntartónak tűnnek, de e stratégiát a legtöbbször annak a realista elképzelésnek a jegyében folytatják, miszerint először a játékszabályokat betartva fel kell törni a csúcsra és megszerezni a hatalmat, s ennek birtokában lehet majd valóban változásokat eszközölni. Miként azonban az ideológusokkal szemben e hallgatók kevésbé bizonyulnak elvhűnek és a felfelé vezető út egyfelől meglehetősen hosszú, másfelől erősen megkívánja a változó feltételekhez történő idomulás képességét, kérdéses, hogy a politikai szerepvállalás ezen eredeti szándékai mennyire kopnak ki vagy maradnak meg, mire a fiatalok a csúcsra érkeznek. Ezt természetesen ma még nem tudjuk megmondani, e hallgatók további nyomon követése vezethet el csak minket a válaszhoz.

V. FELHASZNÁLT IRODALOM

- Angyal Emese – Fellner Zita – Fényes Csongor (2017): Új kihívó. Politikai szocializációs utak a Momentum Mozgalomban. *Politikatudományi Szemle*, 26 (4): 55–79.
- Ágh Attila (2017): *A politika alulnézetben. A politika világa a nyugat-európai demokráciában*. Budapest, Noran Libro.
- Bíró-Nagy András – Szabó Andrea (2021): *Magyar Fiatalok 2021. Elégedetlenség, polarizáció, EU-pártiság*. Budapest, Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Bognár Adrienn (2014): *A családi szocializációs tényezők hatása a politikai aktivitásra*. PhD disszertáció. PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola.
- Bognár Adrienn – Szabó Andrea (2017): Politikai szocializációs modellek Magyarországon, 1990–2016. In: Szabó Andrea – Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? – A hallgatók politikai orientációi Magyarországon. (2011-2015)*. Szeged – Budapest, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI. 14–34.
- Breniaux, Claire (2021): *Young Scottish National Party (SNP) Members' National Identity and Party Membership*. Besancon, Université Bourgogne Franche-Comté.
- Bruter, Michael – Harrison, Sarah (2009): *The Future of Our Democracies? Young Party Members in Europe*. New York, Palgrave Macmillan.
- Cabada, Ladislav (2013): „Parties with no members”: How to ensure political participation in East Central Europe. In: Demetriou, Kyriakos N. (ed.): *Democracy in Transition. Political Participation in the European Union*. New York, London, Springer. 77–93. https://doi.org/10.1007/978-3-642-30068-4_5
- Čakar, Dario Nikić – Čular, Goran (2023): What explains party membership in Post-Yugoslav Countries: socialism, nationalism, clientelism or false reporting? *Politics in Central Europe*, 19 (1): 61–87. <https://doi.org/10.2478/pce-2023-0004>
- Creswell, John W. (2009): *Research Design. Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Creswell, John W. – Plano Clark, Vicki L. (2018): *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Cross, William – Young, Lisa (2008): Factors Influencing the Decision of the Young Politically Engaged to Join a Political Party: An Investigation of the Canadian Case. *Party Politics*, 14 (3): 345–369. <https://doi.org/10.1177/1354068807088126>
- Dalton, Russel J. – Wattenberg, Martin P. (eds.) (2000): *Parties without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies*. New York, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0199253099>
- Gábor Kálmán (1993): Az ifjúsági kultúra és a fiatalok társadalmi orientációs mintái. In: Uő. (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái*. Szeged, Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága. 173–204.
- German, Daniel B. (2014): Political socialization defined: Setting the context. In: De Landtsheer, Christ’l – Farnen, Russell F. – German, Daniel B. – Dekker, Henk – Sünger, Heinz – Yingfa Song – Miao, Hongna (eds.): *E-political socialization, the Press and Politics*. Peter Lang AG, 17–26. <https://doi.org/10.3726/978-3-653-01971-1/12>
- Grabarek, Marguerite A. (2011): *Mobilization and Political Participation: Who is Asked to Play the Game?* PhD Dissertation. Michigan, University of Michigan.
- Hooghe, Marc – Stolle, Dietlind (2005): Youth Organisations within Political Parties: Political Recruitment and the Transformation of Party System. In: Joe Forbrig (szerk.): *Revisiting Youth Political Participation. Challenges for Research and Democratic Practice in Europe*. Strasbourg, Council Europe Publishing, 43–51.

- Horváth Attila – Soós Gábor (2015): Pártok és pártrendszer. In. Körösenyi András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest: Osiris Kiadó. 249–278. <https://doi.org/10.17649/tet.30.3.2795>
- Keil András (2014): Zöldek a felsőoktatásban – Avagy: mit tudunk a magukat zöldnek valló egyetemistákról és főiskolásokról. In. Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia-radikalizmus-posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged – Budapest: Belvedere Meridionale – MTA TK PTI. 196–207.
- Kirbiš, Andrej (2013): Political participation and non-democratic political culture in Western Europe, East-Central Europe and Post-Yugoslav Countries. In. Demetriou, Kyriakos N. (ed.): *Democracy in Transition. Political Participation in the European Union*. New York, London, Springer. 225–253. https://doi.org/10.1007/978-3-642-30068-4_12
- Kovacic, Marko – Dolenc, Danijela (2018): Youth participation in Eastern Europe. In. Pickard, Sarah – Bessant, Judith (eds.): *Young People Re-Generating Politics in Times of Crises*. Cham, Palgrave MacMillan, 375–395. https://doi.org/10.1007/978-3-319-58250-4_20
- Marián Béla (2021): A 15-29 évesek politikai, közéleti véleményei. In. Nagy Ádám (szerk.): *Magyar Ifjúságkutatás 2020. A lábjegyzeten is túl*. Budapest, Szociális Demokráciáért Intézet – Exceter Kutatóközpont. 219–258.
- Mikecz Dániel (2019): A zöld környezetvédő gondolat hallgatói megítélése. In. Szabó Andrea – Oross Dániel – Susánszky Pál (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok. A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon*. Szeged–Budapest: Belvedere Meridionale; TK PTI. 274–293.
- Muxel, Anne (1999): Az ifjúkor politikai moratóriuma. In. Szabó Ildikó – Csákó Mihály (szerk.) *A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 100–124.
- Muxel, Anne (2022): Political Socialization and Political Participation. In. Giugni, Marco – Grasso, Maria (eds.): *The Oxford Handbook of Political Participation*. Oxford, Oxford University Press. 1–24. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198861126.013.40>
- Oross Dániel – Szabó Andrea (2017): Trendek a magyar egyetemisták és főiskolások politikai részvételében. In. Uők (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? – A hallgatók politikai orientációi Magyarországon. (2011-2015)*. Szeged – Budapest, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI. 100–122.
- Oross Dániel – Szabó Andrea (2019a): *A politika és a magyar fiatalok*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Oross Dániel – Szabó Andrea (2019b): Aktív és fiatal = magyar egyetemista? In. Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Szeged, Budapest, Belvedere Meridionale – TK PTI, 35–66. ISBN 978-615-6060-09-9
- Persson, Mikael (2014): Social network position mediates the effect of education on active party membership. *Party Politics*, 20 (5): 724–739. <https://doi.org/10.1177/1354068812453368>
- Pickard, Sarah (2019): *Politics, Protest and Young People. Political Participation and Dissent in 21st Century Britain*. London, Palgrave MacMillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-57788-7>
- Rainsford, E. (2014): Young people and political parties. In. Mycock, Andrew – Tonge, Jonathan (eds.). *Beyond the Youth Citizenship Commission: Young People and Politics (report)*. Political Studies Association.
- Rainsford, Emily (2018): UK Political Parties' Youth Factions: A Glance at the Future of Political Parties. *Parliamentary Affairs*, 71 (4): 783–803. <https://doi.org/10.1093/pa/gsx040>
- Renström, Emma A. – Bäck, Hanna (2022): Political psychology and political participation. In. Giugni, Marco – Grasso, Maria (eds.): *The Oxford Handbook of Political Participation*.

- Róbert Péter – Valuch Tibor (2013): Generációk a történelemben és a társadalomban. Generációs politikai attitűdök és részvételi minták történeti-szociológiai megközelítésben. *Politikatudományi Szemle*, 22 (4): 116–139.
- Smith, Alison F. (2020): *Political Party Membership in New Democracies. Electoral Rules in Central and East Europe*. Cham, Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-41796-3>
- Szabó Andrea (2019): *A hallgatók politikai integrációja, 2019*. Prága: Heinrich Böll Stiftung. ISBN online: 978-80-88289-15-9
- Szabó Andrea – Kern Tamás (2011): A magyar fiatalok politikai aktivitása. Előzmények az ifjúság politikai szocializációjának jellegzetességei a rendszer-transzformációt megelőzően és azt követően. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan nemzedék. Ifjúság 2000-2010. Tanulmánykötet*. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 37–80.
- Szabó Andrea – Oross Dániel (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia-radikalizmus-posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged, Belvedere Meridionale. 65–109.
- Szabó Andrea – Oross Dániel (2017) (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? – A hallgatók politikai orientációi Magyarországon. (2011-2015)*. Szeged – Budapest, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI.
- Szabó Andrea – Oross Dániel (2021): Változó világ – állandó értékek. Az ifjúság politikai érdeklődésének és politikai értékrendjének változása. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Fiatalok a Koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Budapest, Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft. 211–236.
- Szabó Ildikó (2009): *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867–2006*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Szabó Ildikó – Falus Katalin (2000): Politikai Szocializáció közép-európai módra. A magyar sajátosságok. *Magyar Pedagógia*, 100 (4): 383–400.
- van Biezen, Ingrid (2003): *Political Parties in New Democracies. Party Organization in Southern and East-Central Europe*. New York, Palgrave Macmillan.
- van Biezen, Ingrid – Pogunkte, Thomas (2014): The Decline of Membership-based Politics. *Party Politics*, 20 (2): 205–216. <https://doi.org/10.1177/1354068813519969>
- van Biezen, Ingrid – Mair, Peter – Pogunkte, Thomas (2012): Going, going, ... gone? The decline of party membership in contemporary Europe. *European Journal of Political Research*, 51: 24–56. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2011.01995.x>
- Verba, Sidney – Brady, Henry A. – Scholzman, Kay Lehman (2018): *Unequal and Unrepresented. Political Inequality and People's Voice in the New Gilded Age*. Princeton, Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvc7772p.5>
- Vermes (2019): A pártok és a magyar fiatalok. *Méltányosság Politikaelemző Központ*, 2019.12.24. <https://meltanyosság.hu/a-partok-es-a-magyar-fiatalok/> (utolsó megtekintés: 2023.10.15.)
- Weber, Regina (2017): *Young people in old politics. Motivation, experiences and future perspectives of young members in the professionalised party organisation*. PhD Dissertation. University of Duisburg-Essen.
- Whiteley, Paul (2011): Is the Party over? The Decline of Party Activism and Membership Across the Democratic World. *Party Politics*, 17 (1): 21–44. <https://doi.org/10.1177/1354068810365505>

VI. AZ ÉRTEKEZÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉG

Publikációk

- Sebestyén Annamária (2022): A hatalom és az ifjúság a '60-as évek Magyarországn. In. Antal Attila – Mándi Tibor – Paczolay Péter (szerk.): *Társadalmi mozgalmak, civil társadalom, emberi jogok. Ünnepi kötet Szabó Máté 65. születésnapjára*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 247–267.
- Szabó Andrea – Oross Dániel – Papházi Viktor – Pokornyi Zsanett – Sebestyén Annamária (2021): *A magyar társadalom politikai értékei, identitásmintázatai, 2020*. Budapest, TK PTI. [ISBN 978-963-418-043-2](https://doi.org/10.17356/ieejsp.v6i4.590)
- Sebestyén Annamária (2021): A pártokba vezető politikai szocializációs scenáriók a magyar hallgatók körében. *THEMIS*, 103–129.
- Sebestyén Annamária (2020): The Mobilisation Potential of Political Parties among Hungarian Students. *Intersections-EEJSP*, 6 (4): 111–131. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v6i4.590>
- Sebestyén Annamária (2020): Mobilizáció, mobilizálók és mobilizáltak a magyar nappali tagozatos hallgatók körében. *Bibó Jog- és Politikatudományi Szemle*, 2: 126–149.
- Sebestyén Annamária (2019): A pártpolitikai aktivizmus előfeltételei a magyar nappali tagozatos hallgatók körében. In. Szabó Andrea – Oross Dániel – Susánszky Pál (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon*. Prága – Budapest – Szeged, Heinrich Böll Stiftung – TK PTI – Belvedere Meridionale. 91–124. [ISBN 9786156060099](https://doi.org/10.32564/108-109.5)
- Sebestyén Annamária (2018): Civilek és kivonulók. Az állampolgári cselekvés késő modern motívumai a magyar középiskolás fiatalok körében. *Replika*, 108-109: 61–78. <https://doi.org/10.32564/108-109.5>
- Csákó Mihály – Sebestyén Annamária (2017): Egy autentikus diákmozgalom. *Educatio*, 26 (2): 26–37. <https://doi.org/10.1556/2063.26.2017.1.3>

Konferencia-részvétel (válogatás)

- Részvétel az Eötvös Loránd Tudományegyetem Intézményi ÚNKP konferenciáján, ELTE ÁJK, Budapest, 2022. augusztus 31. – magyar nyelvű előadás tartása (*A magyar társadalom ideális kormányról alkotott képe 30 évvel a rendszerváltás után*).
- Részvétel az Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencián, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2021. november 12. – angol nyelvű prezentáció (*Hungarians' Preferred Government 30 Years after Democratic Transition*).
- Részvétel az Eötvös Loránd Tudományegyetem Intézményi ÚNKP konferenciáján, ELTE ÁJK, Budapest, 2020. december 14. – magyar nyelvű előadás tartása (*Mobilizáció, mobilizálók és mobilizáltak a magyar nappali tagozatos hallgatók körében*).
- Részvétel „A politika világa társadalomtudományi perspektívából” c. Politológus Doktoranduszok Konferenciáján, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2019. december 5. – magyar nyelvű előadás (*A pártpolitikai aktivizmus előfeltételei a magyar nappali tagozatos hallgatók körében*).
- Kutatói előadás tartása az Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport Mások vagy ugyanolyanok? c. kötetbemutató konferenciáján, MTA TK PTI, Budapest, 2019. november 14. – magyar nyelvű előadás (*A politikailag aktív fiatalok szocializációs pályái*).
- Kutatói előadás tartása a MSZT Oktatásszociológiai szakosztálya által szervezett, „Ifjúsági mozgalmak” című konferencián, Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest, 2017. január 27. – magyar nyelvű előadás (*Ifjúsági mozgalmak Magyarországon*).